



Бобур Хиндистонда бино эттирган биринчи кутубхона. Дехли.
Library built by Babur in India. Delhi.
Библиотека, построенная Бабуром в Индии. Дели.

Мирзо Муҳаммад Ҳайдар Қобулда Бобур даргоҳида ўтган дамларини шундай хотирлайди:

«Шу тарзда мен кўп муддатларни Қобулда подшоҳ Бобурнинг мулозиматида фароғат ва осойишталикда ўтказдим. У доимо яхши муомала ва очиқ кўнгиллик ҳақда қатъийлик ва талабчанлик билан мени илмлар касб этишига ундарди. Агар андак илм эгаллаганимни пайқаса, менга нисбатан ўз илтифотини яна ҳам зиёدارоқ этишига интилар ва бу ҳақда барчага гапириб, таҳсин айтишни талаб қиларди. Ўша муддат давомида у менга нисбатан шу қадар меҳр-шафқат билан муносабатда бўлдики, фақат мушфиқ ва меҳрибон ота-оналаргина ўз фарзандларига шуни раво кўрадилар».

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам Мирзо Ҳайдарнинг қобилият ва истеъдодига юксак баҳо бериб, «Бобурнома»да шундай ёзади: «Хат ва тасвир, ўқ ва пайкон ва зеҳир – ҳар нимага илизи часпондур. Менга арзадошти келиб эди, ишоси ҳам ёмон эмас».

БОБУРНИНГ МУНОСИБ ДАВОМЧИСИ

Ғулум Қарим

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг «Бобурнома» асари Шарқ тарихий-адабий манбалари орасида олий ўринга эга. Кўпчилик тадқиқотчилар Шарқ хотиранома адабиётида унга тенг келадиган бошқа бирор асар мавжуд эмаслигини ҳақли равишда эътироф этадилар. Шу билан бирга, «Бобурнома» яратилган даврдаёқ унга тақлид қилиб, эргашиб ва таяниб бир қанча асарлар ёзилган. Бобурнинг ўз бўласи, яъни ҳоласининг ўғли Мирзо Муҳаммад Ҳайдар яратган қимматли «Тарихи Рашидий» асари шулар жумласидандир.

Мирзо Муҳаммад Ҳайдар 1500 йилда Марказий Осиёнинг қадимий шаҳарларидан бўлмиш Тошкентда таваллуд топган. Унинг отаси Муҳаммад Хусайн Кўрагон дуғлот қабиласига мансуб нуфузли амирлар хонадонидан бўлиб, Ўратепа ҳокими эди. Онаси Хуб Нигорхоним эса Тошкент хони Султон Маҳмудхоннинг синглиси, шунингдек, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг онаси Қутлуг ойм билан опа-сингил бўлган. Шайбонийхон Мовароуннаҳрга бостириб киргач, Муҳаммад Хусайн Ўратепадан маҳрум бўлиб, ондан ёш етим қолган ёлғиз ўғли билан бир неча йил турли ўлкаларда сарсон бўлиб юради. Шундай оғир дамларда ҳам Муҳаммад Хусайн доимо ўғлининг келажаги ҳақида қайғуради. У қаерга бормасин, ўша жойнинг улуг одамларидан ўғлига фотиҳа бериб, бахт-саодат тилашларини сўрайди. Бу воқеалардан бирини Мирзо Ҳайдар тарихий асарида шундай хотирлайди: «Отам Хуросонга борганидан сўнг бир неча кун ўтгач, болаларни тўрт ёшу тўрт ой ва тўрт кун тўлгач, мактабга бериш қоида бўлганлигидан каминани ҳам мактабга элтиб бермоққа қарор қилди. Аммо олдин фотиҳа олиш учун Амир Темур замонисидоги олимлар устози Мавлоно Саъдудин Тафтазанийнинг набираси ва ўзи ҳам Хуросоннинг энг улуг ва энг илмли кишиси бўлган Шайхулислом олдига олиб борди. Шайх мени шафқату меҳр билан эрқалатиб, тиззасига қўйди ва

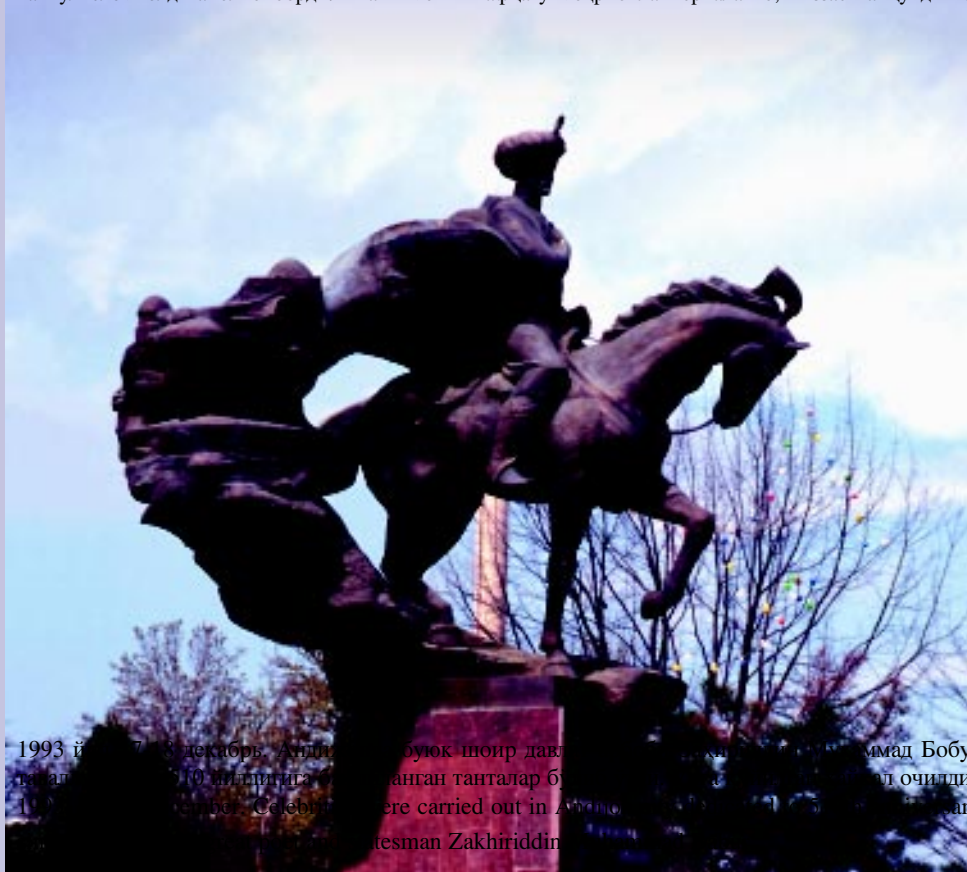
бениҳоят мулоимлик ва очиқ чехралик билан насихатлар қилди».

Ўн ёшида отасидан ҳам ажраб қолган Мирзо Ҳайдарнинг мустақил ҳаёти ғоят эрта бошланади. У жуда зийрак, фаҳм-фаросатли, турли хунар ва юмушларга қўли энчил, меҳнатсевар, тиришқок ва илмга беҳад ташна эди. Тақдир шомоли Мирзо Ҳайдарни қаерга элтмасин, у илму хунар ўрганиш учун ўзига устоз излайди. Бу жиҳатдан унга омад қилиб боқадди. Улуғ қариндоши Заҳириддин Муҳаммад Бобур, нақшбандийа сулуқининг йирик намояндаси, «Силсилат ул-орифин» асари муаллифи Мавлоно Муҳаммад Қози ва ўша даврнинг яна бир қанча улуг сиймолари унга устозлик қилишади. Бу ҳолат Мирзо Ҳайдарнинг ўз замонасига нисбатан юксак даражада маълумот олишини таъминлайди.

1514 йилда тоғаваччаси Султон Саидхон Қошғарда ҳокимиятни қўлга киритгач, Мирзо Ҳайдар Бобурнинг ижозати билан унинг ҳузурига бориб, хизматига қиради ва шу тариқа унинг саркарда ва давлат арбоби сифатидаги ҳарбий ва сиёсий фаолияти бошланади. Йиллар давомида Саидхоннинг энг яқин, эътиборли ва садоқатли аъёнларидан бирига айланади. У Саидхон буйруғига биноан Бадахшон, Тибет ва Қашмир каби ўлкаларга қилинган ҳарбий юришларни бошқаради.

1533 йилда Султон Саидхон вафот этгач, унинг ўғли Абдурашидхон тахтга ўтиради. Дуғлот амирлиги хонадонига ёмон кўз билан қарайдиган бу ҳукмдорнинг буйруғига кўра Мирзо Ҳайдарнинг кекса амакиси ва яна бир қанча дуғлот беклари қатл қилинади. Шу воқеалар сабабли Мирзо Ҳайдар Қошғарни тарк этиб, яна Хиндистонга – бобурийлар ҳузурига боради. У 1541 йилда бобурийлар номидан Қашмирни забт этиб, ўн йил мобайнида шу ўлкани деярли мустақил идора қилади. Мирзо Ҳайдар 1551 йилда номалум кишилар томонидан уюштирилган суиқасд натижасида ҳалок бўлади.

Форс тилида битилган «Тарихи Рашидий» асари ва туркий тилдаги шеърый девон ҳамда «Жахоннома», «Маҳмуднома» каби назмий дostonлар Мирзо Ҳайдардан авлодларга қолган муносиб меросдир. «Тарихи Рашидий» асари икки жилд (дафтар)дан иборат бўлиб, Қашмирда ёзиб туғатилган. Муаллиф эътироф этишича, асар «Тарихи Рашидий» деб номланишининг сабабларидан бири унинг Абдурашидхонга бағишлаб битилганлигидир. Гарчанд бу ҳукмдор билан муносабатлари кўнгилдагидек



1993 йили 7-13 декабрь. Андижонда Бобурнинг шайхонаси ва унинг асари «Тарихи Рашидий»нинг 10 йиллигига бағишланган танталар бўлиб ўтди. 1993 йили 7-13 декабрь. Celebrations were carried out in Andijon for the 10th anniversary of the publication of the work of the statesman Zakhiriddin Babur.

бўлмаган эса-да, Мирзо Хайдар Султон Саидхондан кўрган яхшиликлари эвазига ўз тарихий китобини унинг ўғлига бағишлашини айтади.

Асарнинг биринчи жилди Шаркий Туркистон ўлкасининг Соҳибқирон Амир Темури давридан то муаллиф замонасига қадар бўлган қарийб икки юз йиллик тарихини анча муфассал қамраб олган. Иккинчи жилд эса муаллифнинг воқеа-ходисаларга бой жўшқин ҳаёти давомида кўрган-кечирганларининг жонли ва таъсирли баёнидан иборат. Мирзо Хайдар эсдаликларида ўша давр сиёсий-ижтимоий тарихидан ташқари маданий-маънавий ҳаётга доир маълумотлар ҳам бисёр. У ўз замонасидаги жуда кўп тасавуф шайхлари, олимлар, шоирлар ва санъаткорлар билан мулоқот қилиб, баъзиларига шогирд бўлганлигидан, ўз асарида уларнинг ҳаёти ва ижодига онд гоёт муҳим маълумотлар келтиради.

Бу жиҳатдан китобнинг Хусайн Бойқаро давридаги Хуросон маданий ҳаётига бағишланган махсус боби айниқса диққатга сазовордир. Унда келтирилган кўплаб муҳим ва қизиқарли мисоллар Бобур ва Хондамир каби муаррихларнинг айна мавзуга бағишланган маълумотларини ҳар жиҳатдан тўлдирди ва бойитади. Шуниси диққатга сазоворки, Хондамир ва Бобур каби Мирзо Хайдар ҳам ушбу давр маданий ҳаёти марказида улуғ Алишер Навоий сиймоси турганлигини, жуда кўп фозил одамлар Навоийнинг ғамхўрлиги ва хомийлиги туфайли ўзлари танлаган соҳаларда устодлик даражасига эришганликларини таъкидлаб ўтади.

«Тарихи Рашидий» асари яратилганидан бери турли мамлакатлар олимларини доимий равишда қизиқтириб келади. Ушбу мўътабар асарни ўзининг бир қатор илмий тадқиқотларига жалб қилган В.В.Бартольд унга қуйидагича баҳо берган: «Мирзо Хайдарнинг асари кўп ҳолларда унинг холаваччаси Бобурнинг ёдномаларини эслагани. Унинг эсдаликлари худди Бобурникидек ҳаққонийлиги ва холислиги билан кўзга ташланади, жуғрофий тавсифлар эса жойларни аниқ ва равшан тасвирлайди».

Асар кўплаб тилларга таржима қилинган. Жумладан, XIX асрда Денисон Росс томонидан инглиз тилига ўтирилиб, 1895 йилда ilk бор ва 1972 йилда қайта чоп қилинган. 1985 йилда асар хитой тилида нашр этилган. Америкалик шарқшунос олим В.М.Такстон 1996 йили Харвард университети нашриётида «Тарихи Рашидий» асарини икки жилдда (биринчиси – форсий матн ва иккинчиси – инглизча таржима) чоп эттирди. Худди шу йили Мирзо Хайдарнинг она шаҳри Тошкентда унинг асари рус тилида (А.Ўринбоев, Р. Жалилов ва Л.Епифановалар таржимасида) нашр этилди. «Тарихи Рашидий» асари ўтган асрларда туркий тилга бир неча бор таржима қилинган бўлса-да, бугунги ўзбек китобхонига таниш эмас. Унинг XIX аср биринчи ярмида Хожа Муҳаммад Шариф томонидан амалга оширилган туркий таржимаси тарих фанлари номзоди О.Жалилов томонидан нашрга тайёрлаб қўйилган.

Қуйида улуғ аждодларимиздан бўлган Мирзо Муҳаммад Хайдар қаламига мансуб «Тарихи Рашидий» асаридан буюк ўзбек шоири Алишер Навоий ва унга замондош бўлган бошқа баъзи мўътабар сиймолар ҳақидаги айрим терма маълумотларни келтирамиз. Таржима Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти хазинасида сақланаётган форс тилидаги нодир кўлзма нусхадан амалга оширилди.



ДОСТОЙНЫЙ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬ БАБУРА

Среди литературных памятников Востока «Бабурнаме» Захриддина Мухаммада Бабура считается непревзойденным шедевром мемуарной литературы. Еще при жизни Бабура появились последователи этого жанра, среди которых был и Мирзо Мухаммад Хайдар – двоюродный брат Бабура, автор «Истории Рашидий».

Мирзо Мухаммад Хайдар родился в древнем Ташкенте в 1500 году, в семье эмира Уратепы Мухаммада Хусайн Курагана. После захвата Моварауннахра Шайбаниханом, Мухаммад Хусайн лишился Уратепы, и был вынужден скитаться несколько лет. Мухаммад Хайдар очень рано остался и без матери. В возрасте десяти лет Мухаммад Хайдар начал самостоятельную жизнь. Он воспитывался во дворце Бабура в Кабуле, его учителями были лучшие ученые того времени, такие как представитель тариката – суфизма, ученый-богослов Мавлоно Мухаммад Кози, всесторонне просвещенный монарх Бабур, который в «Бабурнаме» высоко отзывался о способностях Мирзо Хайдара. Мухаммад Хайдар в своей книге с благодарностью вспоминает годы жизни во дворце Бабура и отеческую заботу правителя, при покровительстве которого он получил блестящее образование.

В 1514 году его дядя Султан Саидхан завоевал Кашгар, и Мирзо Хайдар с позволения Бабура отправляется к нему на службу в качестве полководца и государственного деятеля. Как самый близкий и верный военачальник, он служит Саидхану много лет, возглавляет военные походы на Бадахшан, Тибет и Кашмир.

После смерти Султана Саидхана в 1533 году власть перешла к его сыну Абдурашидхану, который не благоволил к роду Мирзо Хайдара. Поэтому он покидает Кашгар и отправляется обратно в Индию – к бабуридам. В 1541 году от имени бабуридов он покоряет Кашмир и в течение десяти лет самостоятельно правит этим краем. В 1551 году он был убит неизвестными лицами.

Мирзо Хайдар, помимо «Истории Рашидий», написанной на фарси, является автором сборника стихов на тюркском языке, поэм «Джаханнаме» и «Махмуднаме». «История Рашидий» в двух томах (тетрадах) написана в Кашмире и посвящена Абдурашидхану, хотя отношения между ними не были близкими. Мирзо Хайдар в благодарность Султану Саидхану посвящает свою историческую книгу его сыну.

Первый том включает в себя двухсотлетнюю историю Восточного Туркестана, начиная со времен Амира Темура до периода жизни автора. Второй том отражает яркую и полную событий жизнь автора. В книге, помимо общественно-политических, много сведений о культурно-нравственной жизни общества, интересных фактов из жизни и творчества великих писателей, художников, мыслителей, о богословах, с которыми был дружен автор.

MERIT FOLLOWER OF BABUR

Among literary memorials of the Orient the “Baburname” of Zahiriddin Muhammad Babur is considered to be unsurpassed masterpiece of memoirs. Even when Babur was alive there were followers of this genre among whom was Mirzo Muhammad Haydar, Babur’s cousin and the author of the “History of Rashidi”.

Mirzo Muhammad Haydar was born in the ancient Tashkent in 1500, to the family of Uratube Emir, Muhammad Huseyn Kuragan. After the invasion into the Mavaraunnahr by Sheybanihan, Muhammad Huseyn lost the Uratube and was forced to wander for several years. Muhammad Haydar also lost his mother very early. In the age of ten Muhammad Haydar started self-dependent life. He was brought up in Babur’s palace in Kabul, his tutors were best scholars of the time, like tarikat-sufism representative, theologian scholar Mavlonno Muhammad Kози, educated monarch Babur, who spoke highly of Mirzo Haydar’s talents in the “Baburname”. Muhammad Haydar in his book reminds with gratitude the years he spent in Babur’s palace and fatherly concern of the sovereign, under the protection of whom he had obtained an excellent education.

In 1514 his uncle Sultan Saidhan conquered Kashgar, and Mirzo Haydar with the permission of Babur goes to serve for him as a military leader and statesman. As the most close and faithful military leader he served for Saidhan for many years, leading campaigns to Badahshan, Tibet and Kashmir.

After Sultan Saidhan’s death in 1533 his son Abdurashidhan who wasn’t kind to Mirzo Haydar came to the rule, he leaved Kashgar for India and Baburids. In 1541 with the name of Baburids he conquered Kashmir and rules the country for ten years independently. In 1551 he was killed.

Mirzo Haydar, who is the author of “History of Rashidi” written in Persian, is also the author of verses collection written in Turkic, “Djahanname” and “Mahmudname” poems. “History of Rashidi” in two volumes (parts) was written in Kashmir and devoted to Abdurashidhan, although they were not close. Mirzo Haydar showing his gratitude to Sultan Saidhan devoted his poem to his son.

The first volume includes two-hundred-year history of Eastern Turkestan, starting from the times of Amir Timur till the author’s life period. The second volume reflects bright and full of events author’s life. There is a lot of information on social, political, cultural and moral life of the society in the book, many interesting facts from the life of outstanding writers, painters, philosophers, theologians, who were the author’s friends.

The chapter devoted to the cultural life of Hurasan during the reign of Husein Baykara and his famous vesir and poet Alisher Navoi is of a

Мирзо Муҳаммад Хайдар Тарихи Рашидий

Мир Алишер зикри

Мавлоно Султонали Машҳадий зикри

Унинг таҳаллуси Навоийдир. Туркий шеърни ундан олдин ва ундан кейин, ундан кўпроқ ёки у айтган микдорда ҳеч ким айтмагандир. Бу фанда у устоздир ва унинг туркий шеърлари шухрати мулло Жомийнинг форсий шеърлари шухратига тенгдир. Аммо унинг форсий шеърлари ҳам кўп бўлиб, форсийда «Фоний» таҳаллусини олган. У Хожа Ҳофиз Шерозийнинг девонига жавоб айтган ва Хожа Хусравнинг «Баҳрул аброр» қасидасига ҳеч ким унинг даражасида жавоб айта олмаган. У қасида (Алишер Навоийнинг Хусрав Дехлавий қасидасига жавоб тарикасида ёзган «Тухфатул афкор» қасидаси)нинг матлаи бодур:

Оташин лаълеки, тожи хисравонро зевар аст,

Ахгаре баҳри хаёли хом пухтан дар сар аст.

(Подшоҳлар тожини безовчи ёлқинли лаъл,

Бошдаги хом хаёлни пишириш учун чўғдир).

Мир Алишер болалик пайтида Мирзо Султон Хусайн билан дўстлашган. Мирзо подшоҳ бўлгач, унинг мулозиматига келди ва Мирзо унга беҳад эътиборда бўлди. Мир эса фазлу хунар аҳлига нисбатан шунчалик эътибор кўрсатди. Чунончи, ўша замонда халқнинг турли табақаларидан пайдо бўлган фозил ва беназир одамларнинг аксари унинг саъй-ҳаракатлари туфайли етишиб чикқан эди.

... Отасини Кичкина бахши дейишар ва расмий вазифа эгаси эди. Мир Алишер амрилиги замонида тиришқоқлик кўргузди. Молу мулки шу даражага етдики, унинг мулкларининг ҳар кунги даромади ўн саккиз минг шоҳрухий эди. Мир Алишер имкон бўлгани қадар ўзига мурожаат қилган одамларнинг арзларини тинглаб, ҳожатларини раво айлади ва фазлу хунар аҳлини тарбият қилишда давом этди. Ўз мулкларидан келган даромаднинг барчасини охирагач учун хайрли ишларга сарфлади. Масжиду хонақоҳлар ва бошқа санокис иморатлар курдирдики, бу замонда ҳам Хуросонда улардан кўплари сақланиб қолган. Камдан-кам одамга бунчалик кўп иморат бунёд этмоқ муяссар бўлган бўлса керак. Унинг мураббийлигидан бахраманд бўлмаган бирон фозил одам йўқ эди. У ўткир ақл эгаси ва юксак муомалали одам бўлиб, бошқалар ҳам ўзларидан шундоқ ўткир ақл ва юксак муомала зоҳир этишларини хоҳлар, аммо бу нарса одамларга мушкул бўлгани учун ранжиш ҳоллари юз бериб турарди. Мир Алишердан нозик таъблик ва тез хафа бўлишдан ташқари бошқа бирон нуқсон тополмасдилар. Фозил ва давлатманд одам бўлса-да, бутун азиз умрини қаноатда ўтказиб, хайрли ишларга машғул бўлди.

Особый интерес представляет глава, посвященная культурной жизни Хурасана времен правителя Хусайна Байкары и его знаменитого везира – поэта Алишера Навои. Как и другие историки того времени, Мухаммад Хайдар отмечает, что в центре культурной жизни Хурасана был Навои, покровительствовавший многим талантам в сфере науки, искусства и литературы. Мухаммад Хайдар высоко ценит не только литературную деятельность Навои, но и его благотворительность.

Мухаммад Хайдар пишет об известном каллиграфе Султанали Машхади, который переписал огромное количество книг. Из художников он приводит интересные сведения о Камолиддине Бехзоде, Шах Музаффаре, Бабе Хаджи, Ходже Абдулхае, Мавлоно Мирраке, которые покорили мир своими прекрасными графическими произведениями.

В книге также говорится об искусстве певцов – Хафизе Басире, Хафизе Хусанали, при пении которых замолкали даже птицы; о музыкантах Саййид Мухаммад Гиджаки, Мазхар Уди, Кулмухаммаде, Шайхи Нои, мастерству которых не было равных.

Прцветанию всех видов искусств в Хурасане способствовал Алишер Навои, поддерживавший талантливых людей не только морально, но и материально, создавал все условия для их плодотворного творчества.

“История Рашиди” высоко оценена учеными всего мира. В.В. Бартольд писал: “Произведение Мирзо Хайдара во многих случаях напоминает исторические записи его двоюродного брата Бабура. Они также правдивы и объективны, как воспоминания Бабура, географические же описания живо и ясно изображают местность”.

Произведение Мирзо Хайдара Мухаммада переведено на многие языки. В XIX веке его перевел на английский язык Денисон Росс, впервые издав в 1895 году, а переиздание было осуществлено в 1972 г. В 1985 г. оно было издано на китайском языке. В 1996 г. американский востоковед В.М.Таксон в издательстве Харвардского университета выпустил “Историю Рашиди” в двух томах (один на фарси, другой – на английском). В этом же году в родном городе Мирзо Хайдара – Ташкенте его произведение было переведено на русский язык А.Уринбаевым, Р.Джалиловым и Л.Епифановой. В настоящее время подготовлен к изданию перевод на тюркский язык, осуществленный в XIX в. Ходжа Мухаммад Шарифом.

Оригинал произведения на фарси хранится в фондах Института Востоковедения имени Абу Райхана Беруни.



Бугунги кунда мулло Султонали Машхадийдан шунчалик миқдорда асарлар қолганки, унга ақл бовар этмоғи мушкулдир. Оламдаги мамлакатларнинг кўпчилигидаги қалам аҳли орасида унинг бирон китъаси ёки кўчирган китобига эга бўлмаган киши кам топилса керак. Жаҳондаги подшоҳларнинг кутубхоналарида мулло Султонали Машхадий кўчирган бир-иккита китоб бўлмаса, уни кутубхона деб ҳисоблашмайди. Бу ҳол ажойибдир.

Мусаввирлар зикри

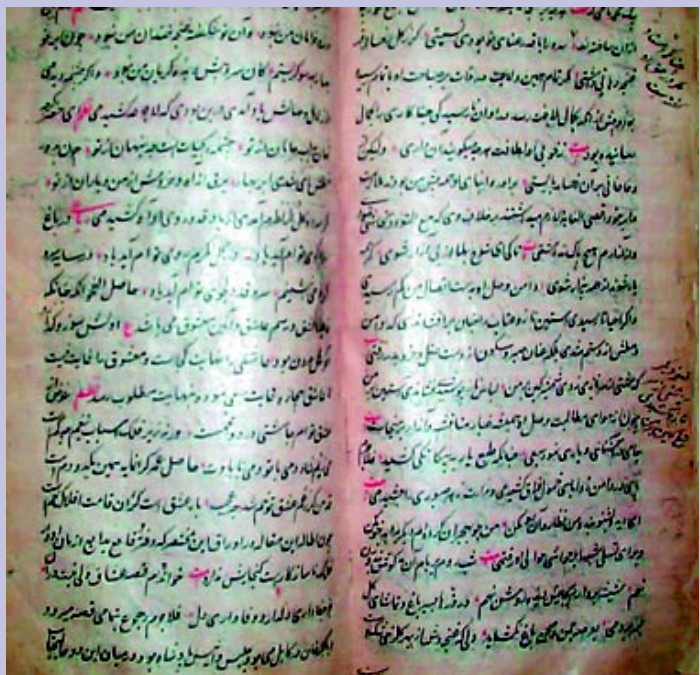
Мусаввирлардан бири Шох Музаффар бўлиб, у устод Мансурнинг ўғли эди. Султон Абусаид замонида устод Мансурдан яхшироқ мусаввир йўк эди. Мўйқалами ингичка ва нозик бўлиб, Шох Музаффардан бошқа ҳеч кимнинг мўйқалами уникига тенглашолмасди. Олишув манзараларини ғоят пухта ишлаган, аммо Шох Музаффар бу соҳада ундан кўп маротаба ўзиб кетган. Шох Музаффарнинг мўйқалами ғоят нозик, соф, нафис ва пишиқ бўлиб, бўёқлари томошабиннинг кўзини қамаштиради. У йигирма тўрт ёшида вафот этди ва ўз умри мобайнида саккизта тўпلامни тамомлашга улгурди. Баъзи одамларда унинг чала қолган расмлари ҳам топилади ва бу санъат устозлари уларни ғоят қадрлашади.

Камалидин Бехзод мусаввирларнинг устози эди. Унинг қўли Шох Музаффарниқичалик нозик бўлмаса-да, лекин қалами униқидан пишиқроқ, чизган расмининг тарҳи ва тузилиши униқидан афзалроқ эди.

Ёски замонларда Ироқ подшоҳлари бўлган ҳалоқухонлар сулоласи даврида Хожа Абдулхай деган киши яшаб ўтган. Бу санъат аҳлининг эътиқолига қараганда, у валий бўлган экан. Умри охирида тавба қилиб, қаердаки ўз ишларини топса, уларни ўчирган ёки қўйдириб ташлаган экан. Шу сабабли унинг ишларидан фақат озгинаси сақланиб қолган ва ғоят ноёбдир. Мўйқаламининг софлиги, нозиклиги ва пишиқлиги ҳамда тасвирий санъатнинг барча сифатлари жиҳатидан унга ўхшаш бошқа одам дунёга келмаган. Хожа Абдулхайдан кейин Шох Музаффар ва Бехзод бўлиб, улардан кейин то бизнинг кунларгача уларга тенг келадиган бошқа киши пайдо бўлмади. Уларнинг ҳар иккаласини Мир Алишер тарбият қилган.

Мавлоно Мирак наққош замон ажойиботларидан бири бўлиб, Бехзоднинг устози ҳисобланади. Расмлари тарҳининг асоси Бехзодниқидан пухтароқдир. Ишининг бажарилиши Бехзодниқичалик бўлмаса-да, ўзининг барча ишларини дуч келган жойда – сафарда ва манзилда, Мирзо Хусайн хузурида, уйда ёки очиқ ҳавода бажарган ва ҳеч қачон хужра ва қоғозликка боғланиб қолмаган. Шуниси ажабланарлики, ушбу барча машғулотлар билан бирга ҳар турли паҳлавонлик машқларини ҳам бажарардики, улар тасвир чизиш ва наққошлик касбига мутлақо зид эди. Кўпроқ тўкмоқ уриш ва бошқа шу каби паҳлавонлик машқлари билан шуғуллангани учун худди шу мавзуга оид қизиқарли расмларни жамъ қилгани билан шуҳрат қозонган.

Яна бир мусаввир устоз Бобо Ҳожидир. Унинг мўйқалами яратган тасвирлар пишиқ, аммо асоси номутаносиброқ. Бутун Хуросонда тарх, нақш ва бурчакли шакллар чизишда тенги йўк эди. Айтишларича,



бир мажлисда ҳунарини кўрсатиш учун элликта ярим айлана чизган. Паргор бошқан текширилганда, улар бир-биридан фарқ қилмаган, яъни бири бошқадан қилчалик ҳам катта ёки кичик бўлмаган.

Мавлоно Дарвиш Муҳаммад каминанинг устози ва Шох Музаффарнинг шоғирдидир. Мўйқаламининг ингичкалиги жиҳатидан тенги йўқдир, хатто Шох Музаффардан ўзиб кетган, аммо тасвирда мутаносиблик, пишиқлик ва гўзаллик тарафидан олишув манзараларини анча хом ишлаган. У найзаси учидан шерни кўтариб турган суворий тасвирини шу қадар майда қилганки, бунинг барчасини битта гуруч билан бекитса бўлади.

Муғаннийлар зикри

Улардан бири Ҳофиз Басирдир ва барчанинг фикрига қўра унга ўхшаш муғанний бўлмаган. Шундай овозлар борки, у бир куни баҳорда боғда шёър ўқиганида булбул, мусича ва саъва каби қушлар унинг атрофида йиғилиб, боши ва елкасига қўниб олишган.

Ҳофиз Ҳасанали унинг шоғирдидир. Баланд овози бор эди. Мураккаб ва мазмундор ашулаларни ғоят латиф қуйларди.

Устод Сайид Муҳаммад Ғижжакий ва Мазҳар Удий ғижжак ва уdda мохир эдилар, аммо устод Қулмуҳаммад иккаласини ҳам ҳар икки содда ортда қолдирарди. Унинг беназир қуйлари бор.

Яна бири устод Шайхи Нойидир. У барча созларни бошқа жамики устодлардан яхшироқ чаларди, аммо най ўзининг асосий соҳаси бўлгани учун, най чалиш билан машҳур эди.

Шундай қилиб, барча фозиллар, санъаткорлар ва ихтирочилар орасида беназир ва ўхшаши бўлмаган кишилар бор эди. Уларнинг барчасининг шарҳини баён қилиш мушкулдир. Хуросондаги бутун фазл ва санъат аҳли Мир Алишер Навоийнинг саъй-ҳаракати ва тарбияти натижасида юзага чиққан.



particular interest. As the other historians of the time Muhammad Haydar outlines that in the centre of the cultural life of Hurasan was Alisher Navoi, who supported and encouraged many talented people in the spheres of science, arts and literature. Muhammad Haydar highly estimated not only the literary activities of Navoi, but also his charity.

Muhammad Haydar writes about famous calligraphy master Sultanali Mashhadi who rewrote huge amount of books. Among the painters he gives interesting information about Kamaliddin Behzad, Shah Muzaffar, Baba Hadji, Hadja Abdulhay, Mavlonο Mirak, who conquered the world with their beautiful graphic works.

He also writes about singers' art. They say that even birds kept silence, when they sang. There were no equals to the musters like: Muhammad Gidjakiy, Mazhar Udiy, Kulmuhammad, Shaihi Noyi.

Alisher Navoi supported the development of all kinds of arts in Hurasan. He not only encouraged talented people, but also supported them financially, creating conditions for their creativity.

"History of Rashidi" is highly estimated by the scholars of the world. V.V. Bartold wrote: "The work of Mirzo Haydar in many cases reminds historical notes of his cousin Babur. They also true and unbiased, as Babur's memoirs. The geographical descriptions of the place are vivid and bright".

The Work of Mirzo Haydar Muhammad is translated into many languages. In the 19th century Denison Ross translated it into English and published it in 1895. It was revised and re-published in 1972. In 1985 it was translated into Chinese and published in China. In 1996 an american orientalist V.M.Takson at the Harvard University Press issued the "History of Rashidi" in two volumes (one in Persian, and the other in English). The same year in Tashkent, the native city of Mirzo Haydar, his work was translated into Russian by A.Urinbaev, R.Djalilov and L.Yepifanova. At the present time they prepare to publish the translation into Turkic language, which was made by Hodja Muhammad Sharif in the 19th century.

The original of the book in Persian is being kept in the stock of the Oriental Studies Institute named after Abu Rayhan Beruni.